

hat egyszerre, anélkül, hogy ez által aránytalanul igénybe venné munkaerejét. Gyakorlott felnőtt tanulók 48—60 szótagból álló sorokat minden erőpazarlás nélkül tanulhatnak, míg nem gyakorlottaknál körülbelül 36 lehet a felső határ, amelyen felül már céltalan erővesztést okoz a globális tanulás.

Továbbá úgy látszik, mintha az elmebetegék közül a paralízis progresszívában szenvedők viselkedése ebben a kérdésben nem térne el a normális emberektől.

Végül azt konstatáltuk, hogy egyrészt a megtanulandó anyag nagyságával, másrészt pedig ezen anyag megtanulásához szükséges ismétlések számával az asszociáció erejét jellemző felmondási idő *gyorsan* nő.

*

Munkámat befejezve mély hálámát és köszönetemet kell kifejezmem tanáromnak, dr. Révész Géza, egyetemi magántanár úrnak, aki úgy a kísérletek folyamán, mint az eredmények feldolgozásában szíves tanácsaival kezdettől fogva támogatott.

Dr. VÉRTES LAJOS.

A NÉMET REFORMISKOLÁK.

A német középiskolák tanulmányozása közben mindjárt kezdetben két jelenség tűnt fel nekem a mi viszonyaink után.

Az egyik a *középiskolák sokfélesége* volt. A mi kétféle iskolánkkal szemben itt egész sora van a középiskoláknak. Hogy csak neveiket soroljam fel: gimnázium, reálgimnázium, főreáliskola, progimnázium, proreálgimnázium, reáliskola, reformgimnázium, reform-reálgimnázium. Ne higyük azonban, hogy ezzel ki van merítve a változatosság. A reformintézetek közt kisebb-nagyobb eltéréssel még vagy négy-öt féle szervezet különböztethető meg.

Németországban egész természetes és könnyű dolog, hogy valamely intézet odahagyva az általános állami tantervet, valamely már engedélyezett reformtervre térjen át, vagy esetleg hogy a *tanterven* az illető vidék speciális viszonyaira való tekintettel *változtatásokat* eszközölgjön. Mint ismeretes, különben maga a normális 1901-iki porosz állami tanterv is enged kisebb változtatásokat, óraeltolásokat az egyes tárgyakon belül, pl. a gimnázium 3 felső osztályában a 7 óras latin és 6 óras görög, a 4 felső osztályban a 4 óras matematika és 2 óras fizika, a reálgimnázium 3 felső osztályában a 4 óras francia és 3 óras angol s a főreáliskola felsőbb osztályaiban a 4 óras francia és angol és stb. tanítása közben. A mi szigorúan megszabott tantervünk és óraszámunk után ez a második jelenség, amely méltán feltűnhetik Poroszországban.

Ha a középiskola végcéljának az általános műveltség megadását tartjuk, valóban gondolkodóba ejthet az iskoláknak ez a sokfélesége. Mi ennek az oka? Van-e létjogosultsága? Hiszen az általános műveltség csak egységes lehet? Avagy lehetnek különböző fokai?, s így a különféle iskolák különféle általános műveltséget szolgáltatnának? Vagy talán a hozzá szükséges ismeret, tudásanyag olyan nagy, hogy egy iskolába be nem szorítható?

Ha általános műveltség alatt nem az ismereteknek, a tudásnak bizonyos mennyiségét és mértékét értjük, hanem az ember lelki, szellemi világának olyan kialakulását, amely őt a szépre, jóra, nemesre képesíti: akkor elképzelhető, hogy ehhez a célhoz többféle úton és eszközökkel juthatunk. Különféle iskolák tehát lehetségesek. A végcél és eredmény magasabb értelemben mégis egységes lesz. (H. ö. Knabe: Die einheitlichen Ziele im Schulwesen. Marburg 1902.)

Régebben az általános műveltség és tudós képzettség körülbelül fedte egymást. Ma már a kettő azonosságát nem lehet állítani. A tudásnak az egyén által nem uralható óriási területén, az élethivatás, társadalmi munkakör szerteágazó sokféle szövevénye közt ma már nehéz volna elképzelni a fenti értelemben vett általános egységes műveltséget. S ha ehhez még hozzávesszük, hogy ma már a középiskoláknak lényeges feladata azon előkészültség nyújtása is, amelynek alapján a későbbi szakstudiumok nyugodhatnak, akkor a különféle fajta középiskolák, vagy az egységes középiskolának elágazásai a mai kor természetes és szükséges produktumainak tűnnek fel.

Közel fekvő gondolatnak látszik ezek után s bizonyára sokan úgy is hiszik, hogy a sok reformiskola is azért fejlődött ki Németországban, hogy a tanítás, nevelés minél jobban alkalmazkodjék a mai kor, a mai kulturális, társadalmi és gazdasági élet sokféle igényeihez és viszonylataihoz. Pedig éppen ellenkezőképen van a dolog. A német reformtantervek, reformiskolák alap gondolata, célja az egységes középiskolai nevelés felé törekvés. Kapcsolatot, hidat akarnak teremteni a különféle iskolák között.

Amint ismeretes, a német magasabbfokú, egyetemi tanulmányokra képesítő középiskoláknak három típusa van: *gimnázium*, *reálgimnázium* és *főreáliskola*. A teljes intézeteknek 9 osztálya van, amelyeknek elnevezése éppen fordítva történik, mint nálunk: VI., V., IV., U. III., O. III., U. II., O. II., U. I., O. I. Vannak ezeken kívül hatosztályos nem teljes intézetek, progimnázium, reálgimnázium és reáliskola, amelyek tulajdonképpen nem egyebek, mint hatosztályos gimnázium, reálgimnázium és reáliskola. Az első kettő különösen kisebb városokban áll fenn, ahol a felső osztályokba elegendő növendék nem igen kerülne. A reáliskolák nagyobb városokban.

is gyakoriak s különösen a magasabbfokú polgári nevelést szolgálják, aminthogy a «*Höhere Bürgerschule*»-k átalakulásából is keletkeztek.

A háromféle iskolatípus jellege, tanterve lényegesen különbözik egymástól. Ezúttal nem térek ki részletesen tantervükre, csak a legfőbb különbségekre mutatok rá, hogy így a reformiskolák szerepét és jelentőségét jobban megvilágíthassam.

A különbség legjobban a nyelvi oktatásban nyilvánul meg. A gimnáziumban dominálnak a klasszikus nyelvek; a latin az alsó öt osztályban (VI—O. III.) heti 8, a felső négyben (U. II.—O. I.) heti 7, összesen 68 órával; a görög a hat felső osztályban (U. III—O. I.) heti 6, összesen 36 órával. A hazai nyelven kívül egy modern nyelv szerepel tantervében, a francia a IV-től kezdve a hét felső osztályban heti 20 órában.

A reálgimnáziumban nincs görög, de latin van mind a kilenc osztályban (VI—V. 8; IV. 7; U. III.—O. III. 5—5; U. II—O. I. 4) heti 49 órában. Van azonkívül két modern nyelve: francia a hét felső osztályban heti 29, angol a hat felső osztályban heti 18 órával. Több órája van a matematikának és természettudományoknak.

A főreáliskolában nem szerepelnek a klasszikus nyelvek. Intenzívebben tanítatják a két modern nyelvet; a francia minden osztályban heti 47, angol a hat felső osztályban heti 25 órában. Még nagyobb súlyt fektet a matematikára és természettudományokra.

A háromféle iskola tanterve tehát a legalsó osztálytól kezdve lényegesen eltér egymástól. A középiskolai nevelésnek egy osztályra, egy évre terjedő egysége sincsen. Egy egyszerű lépéssel azonban a háromféle középiskola három alsó osztályának tantervét egyenlővé lehetett tenni; nem kellett hozzá egyéb, mint a latint a gimnáziumban és reálgimnáziumban csak a negyedik (U. III.) osztályban kezdeni s helyébe a franciát tenni a legalsó osztálytól kezdve, mint az a reáliskolában van. Ezzel az egész középiskolai nevelésnek egy egységes három évre terjedő alapot lehetett teremteni.

Az *egységes alsó tagozat* megalkotása s az *idegen nyelvi oktatásnak egy modern élő nyelvvél való megkezdése* a holt latin előtt, ez a két fő alapgondolata a német reformiskoláknak.

A második gondolat, hogy a holt nyelvek tanulását valamely élő nyelvvel előzze meg, épen nem új. Comenius «*Nagy oktatástaná-*»-ban már ki van fejtve ez a gondolat. Szerinte a tanulóknak tizenhároméves koruk előtt nem kellene latint tanulniok, hanem előbb egy a szomszédos népekkel való érintkezéshez szükséges idegen nyelvet. Basedow is először a francia nyelvet tanította a hazai után és csak azután kezdte meg a latin tanítást. A XVIII. század folyamán is szerepel ez a gondolat. Hirdette Koster «*Gedanken von den*

Schulen 1788. és *Stude* «*Über das Schulwesen*» 1783. című munkájában. Így vélekedett *M. Gessner*, a híres göttingai professzor, *Herder*, és *Friedrich Gedicke*, a humanisztikus studiumok kiváló képviselője.

Hosszú nyugodás után a XIX. század második felében kelt csak életre ez a gondolat, mikor *Ostendorf* altonai igazgató 1870-ben, az akkori porosz kultuszminister, *Falk* által összehívott pedagógiai értekezleten mellette újra sorompóba lépett, s kifejtette az idegen nyelvi tanítás franciával való megkezdésének szükségességét.

Az új eljárást az altonai reálgimnázium léptette először életbe 1878-ban a schleswigi Provinciál Schulkollegium engedélyével. Ez a tanterv csak reálgimnáziumokra szól s *altonai terv* néven ismeretes Németországban. A normális reálgimnáziumi tantervvel összehasonlítva az alábbi táblázat mutatja be. Az első számok az általános tervre vonatkoznak.

Tantárgy	VI.	V.	IV.	U.III.	O.III.	U.II.	O.II.	U.I.	O.I.	Össze- sen
Német	4, 5	3, 4	3, 4	3, 2	3, 2	3, 3	3, 3	3, 3	3, 3	28, 29
Latin	8, —	8, —	7, —	5, 6	5, 6	4, 6	4, 6	4, 6	4, 6	49, 36
Francia	—, 6	—, 6	5, 5	4, 4	4, 4	4, 3	4, 3	4, 3	4, 3	29, 37
Angol	—	—	—, 4	3, 3	3, 3	3, 3	3, 3	3, 3	3, 3	18, 22
Történelem	—	—	2, 2	2, 2	2, 2	2, 2	3, 3	3, 3	3, 3	17, 17
Földrajz	2, 2	2, 2	2, 2	2, 2	2, 1	1, 1	—	—	—	11, 10
Mathematika	4, 5	4, 5	4, 6	5, 4	5, 4	5, 5	5, 4	5, 5	5, 5	42, 44
Természettudományok	2, 2	2, 2	2, 2	2, 2	2, 4	4, 4	5, 5	5, 4	5, 4	29, 29

A reformkísérletben 1884-ig magában maradt az altonai reálgimnázium. A pedagógiai körök ugyanis várakozással néztek az új tanterv alapján teendő érettségi vizsgálat elé. Annak jó sikerülte után 1885-ben egyszerre két reálgimnázium, a güstrovi és magdeburgi csatlakozott hozzá.

Az új terv, a latin helyett a franciával kezdődő nyelvtanítás eszméje, a pedagógiai körökből kiszivárogva a társadalmat is kezdte foglalkoztatni. A német mérnök-egyesület kezdeményezésére *iskolai reformegyesület* alakult 1889-ben, amely később «*Zeitschrift für die Reform der höheren Schule*» címen folyóiratot is adott ki, programjába véve az előbbi gondolatokon kívül az egységes tanterv felé törekvést is. — 1892-ben *K. Reinhardt* a frankfurti (am Main) városi gimnázium igazgatójának tervei alapján egyszerre két frankfurti reálgimnázium s egy gimnázium hozott be új tervet miniszteri engedéllyel, amelyek *frankfurti reformtervek* néven ismeretesek.

A *frankfurti reform-reálgimnáziumi tanterv* a normális tantervvel összehasonlítva a következő: (Az első számok újra az általános tantervre vonatkoznak.)

Tantárgy	VI.	V.	IV.	U.III.	O.III.	U.II.	O.II.	U.I.	O.I.	Össze- sen
Német	4, 5	3, 4	3, 4	3, 3	3, 3	3, 3	3, 3	3, 3	3, 3	28, 31
Latin	8, —	8, —	7, —	5, 8	5, 8	4, 6	4, 6	4, 6	4, 6	49, 40
Francia	—, 6	—, 6	5, 6	4, 4	4, 4	4, 3	4, 3	4, 3	4, 3	29, 38
Angol	—	—	—	3, —	3, —	3, 6	3, 4	3, 4	3, 4	18, 18
Történelem	—	—	2, 3	2, 2	2, 2	2, 2	3, 3	3, 3	3, 3	17, 18
Földrajz	2, 2	2, 2	2, 3	2, 1	2, 1	1, 1	—	—	—	11, 10
Mathematika	4, 5	4, 5	4, 5	5, 4	5, 4	5, 4	5, 5	5, 5	5, 5	42, 42
Természettudományok	2, 2	2, 2	2, 3	2, 3	2, 3	4, 3	5, 4	5, 4	5, 4	29, 19

A frankfurti reformgimnáziumi tervet az általános tantervvel kapcsolatban pedig az alábbi táblázat mutatja be.

Tantárgy	VI.	V.	IV.	U.III.	O.III.	U.II.	O.II.	U.I.	O.I.	Össze- sen
Német	4, 5	3, 4	3, 4	2, 3	2, 3	3, 3	3, 3	3, 3	3, 3	26, 31
Latin	8, —	8, —	8, —	8, 10	8, 10	7, 8	7, 8	7, 8	7, 7	68, 51
Görög	—	—	—	6, —	6, —	6, 8	6, 8	6, 8	6, 8	36, 32
Francia	—, 6	—, 6	4, 6	2, 3	2, 2	3, 2	3, 2	3, 2	3, 2	20, 31
Történelem	—	—	2, 3	2, 2	2, 2	2, 2	3, 2	3, 2	3, 3	17, 16
Földrajz	2, 2	2, 2	2, 3	1, 1	1, 2	1, —	—	—	—	9, 10
Mathematika	4, 5	4, 5	4, 5	3, 4	3, 4	4, 3	4, 3	4, 3	4, 3	34, 35
Természettudományok	2, 2	2, 2	2, 3	2, 2	2, 2	2, 2	2, 2	2, 2	2, 2	18, 19

A gimnázium és reálgimnázium három alsó osztályában tehát a frankfurti tervek szerint teljes egyezés van, s ebben nagyon könnyen résztvehet a reálskola is, amennyiben csak a IV-ben kell a matematika 6 órájából 1-et a földrajz részére átengednie. Az első eltérés a gimnázium és reálgimnázium közt az U. III-ban lép fel, de U. II-ig (VI. o.) mégis nagyobb a parallelizmus a kettő közt, mint a rendes terv szerint, mert a görög a gimnáziumban a reformterv szerint csak az U. II-ben lép fel. A frankfurti reálgimnáziumi reformterv sokkal jobb és előnyösebb, mint az altonai, utóbbiban már a IV-ben (3 oszt.) fellép a második idegen nyelv, az angol s aztán mindjárt a következő osztályban a latin. A frankfurtiban csak az U. III-ban (IV. o.) lép fel a második idegen nyelv a latin s a harmadik, az angol csak az U. II-ben (VI. o.) Az egymásutánság pedagógiai principiumainak tehát sokkal jobban eleget tesz a frankfurti.

Szerencsés pedagógiai belátással és didaktikai ügyességgel kezeli a frankfurti terv a franciát az alsó osztályokban. Tekintettel van ugyanis úgy a gimnázialis, mint a reális későbbi továbbképzés szempontjaira. Az alsó osztályok számára írt francia olvasó és gyakorló könyvek, különösen a Banner-félek, amellet, hogy felhasználják a Perth-féle latin tanítási módszer alapgondolatait, eleget tesznek az újabb modern nyelvtanítási reformtörekvéseknek is. A direkt mód-

szert, a nyelvnek beszélgetésekkel való lehető gyakorlását, erős-grammatizálással kapcsolják össze olyan értelemben, amint azt az általános terv a latinra kívánja az alsó osztályokban. Erre a francia különben kiválóan alkalmas is. A grammatikai tanítást lehetőleg úgy eszközlik, hogy arra a középső fokon a latin, felső fokon a görög vagy angol nyelv minden nehézség nélkül felépíthető legyen. Így egyúttal kikerülhet az is, hogy a különböző nyelvek grammatikája s különösen mondattana más rendszer és kategóriák szerint kezeltesék.

Az U. III. számára, a kezdő latin tanítás céljaira írt olvasókönyv egy átdolgozott VI—V. osztályos gimnáziumi olvasó és gyakorlókönyv, szögyűteménye azonban ki van egészítve a megfelelő francia kapcsolatokkal, gyök- és rokonszavakkal.

A latin és görög tanításnak a reformtervezet szerint vezető-tendenciája minél előbb az olvasmányokra való áttérés. Ezek szisztematikusan vannak elrendezve, úgy hogy történelmi forrástanulmányokul is szolgáljanak. Ezáltal ellensúlyozni lehet azt a kevés túlsúlyt, ami a rendes terv szerint az ókori történelmi tanításra esik.

Mivel a matematika a frankfurti terv szerint a középfokon kevesebb óraszámot kapott, hogy itt minél eredményesebb és termékenyebb legyen tanítása, intenzívebben taníttatik az alsó fokon.

Egyedüli látványos oldala a frankfurti reálgimnáziumi reformtervnek az, hogy a természettudományok a felsőbb osztályokban kisebb tért kapnak, mint a rendes terv szerint. A reformgimnáziumi terv szerint ugyanannyi óraszámot kapnak, mint a rendes tervben. Épen ezért nagyon félreértik ezeket a terveket azok, akik azt hirdetik, róluk, hogy a gimnáziumok és reálgimnáziumok humanisztikus tendenciái ellen törnének. Sőt ellenkezőleg! Inkább azoknak van igazsága, akik a klasszikus nyelveknek nagyobb érvényesüléséről, súlyától féltik a felsőbb osztályokban a természettudományokat. ●

A tervek megalapítójától Reinhardtól távol állt még a gondolata is annak, hogy a klasszikus nyelvek tanítását megszorítani óhajtott volna. A kevesebb óraszámából előálló veszteség csak látszólagos; bőven kárpótolja azt a nagyobb óraszám a felsőbb osztályokban. Intenzitásában, életerőben csak nyert így a klasszikus nevelés.

A frankfurti terveknek azonkívül, hogy eleget tesznek azon régi gondolatnak, hogy az ilyen nyelvi tanítás modern élő nyelvvél kezdődjék meg, továbbá az egymásutáság principiumának, Comenius és Ratichius «non nisi unum uno tempore» elvének, még más egyéb *didaktikai és szociálpolitikai előnyek* is vannak. Nevezetesen: 1. A gimnáziumi tanterv együttes óraszámát 3-mal csökkentették. 2. A szellemi munka intenzitását jobban érvényesítik a felsőbb osztályokban. 3. A francia nyelv alaposabb és gyakorlatiasabb tanításával jobban hozzásimulnak

a modern és praktikus élet igényeihez, egyúttal megkönnyítik más nyelvek megtanulását. 4. A középiskola alsó három osztályában egységes tanítást, nevelést teremtettek, miáltal nagyon megkönnyítették a tanulók átmenetelét az egyik fajta iskolából a másikba s így az életpályákhoz szükséges előképzettség megválasztásának idejét a középiskola első osztályából legalább is a negyedikbe helyezték át.

A frankfurti tervek szerencsésebbek és jobbak lévén, mint az altonai, jobban és gyorsabban is elterjedtek. Mindjárt életbeléptetésük után következő évben 1893-ban, a berlini «*Französisches Gymnasium*» is bevezette a reformot alapítása azon tendenciájához hiven, hogy a francia nyelvet minél intenzívebben művelje. Azon eltéréssel azonban, hogy a latint egy évvel előbb, tehát már a IV-ben kezdi meg. Jelenlegi igazgatója dr. Schulze ezt a legcsekélyebb hátrány nélkül keresztülvihetőnek tartja minden gimnáziumban.

Az 1900 nov. 26-iki császári *pätens* is állást foglalt a reformtervek mellett: «*Die Einrichtung von Schulen nach dem Altonaer und Frankfurter Lehrplänen hat sich für die Orte, wo sie besteht, nach den bisherigen Erfahrungen im ganzen bewährt. Durch den die Realschulen mit umfassendem gemeinsamen Unterbau bietet sie zugleich einen nicht zu unterschätzenden sozialen Vorteil. Ich wünsche daher, das die Reform nicht nur in zweckentsprechender Weise fortgeführt, sondern auch wo die Voraussetzungen zutreffen auf breiterer Grundlage erprobt wird.*»

Az 1901-iki iskolakonferencia is kívánatosnak mondotta ki a reformtervek minél nagyobb elterjedését. Ezek után évenként átlag 12—16 intézet vezette be a reformot. Ma már a reformiskolák száma magában Poroszországban a 130 körül jár s ezek közül csak 5—7 altonai rendszerű.

Különösen bevált a reformterv a reálgimnáziumokban, úgy hogy szinte kívánatos volna, hogy valamennyi reá térjen. A gimnáziumok még húzódoznak tőle, mindazonáltal a reformgimnáziumok száma már Poroszországban is meghaladja a 20-at. Sok gimnáziumi igazgató és tanár híve már a reformnak, viszont azonban innen kerülnek ki legnagyobb ellenségei is, mint a heidelbergi Paul *Cauer* és *Uhlig*. A reformok ellen küzdőket támogatja a berlini «*Freunde des humanistischen Gymnasiums*» egyesület is. Érdekes, hogy magában Berlinben még nincsen reformiskola, a Vorort-okban azonban már több van.

Az altonai és frankfurti reformtervektől már eltérések is vannak gyakorlatban. Az *osnabrücki* és *geestemündei* reálgimnáziumok, tekintettel arra, hogy a környék ipari és kereskedelmi életében fontosabb az angol nyelv, mint a francia, az idegen nyelvi oktatást a legalsó osztályban nem franciával, hanem angollal kezdik.

A *lipstadti* reálgimnázium annyiban tér el a frankfurti tervtől,

hogy a középső három osztály természetrajzából 1—1 órát elvesz s a fizikának osztja be. Azonkívül próbát tett az angolnak már az O. III-ban (V. o.) való megkezdésével is.

A *vogelsacki és plauen-i* reálgimnáziumok a IV-ben kezdik a latint s az O. III-ban az angolt. A frankfurti terv tényleg hátrányos azon tanulókra, akik az U. II. előtt hagyják oda a középiskolát, mert ezek így angolt nem tanultak. Azonkívül érdekes, hogy Plauenben a két felső osztály az U. I. és O. I. két alosztályra, a matematika-természettudományi és nyelvi csoportra van osztva, amelyekben a következő eltérések vannak: latin az első alosztályban 3, másodikban 7, angol 3—4, természetrajz és kémia 3—2, fizika 3—2, matematika 5—4 órával. Ugyanilyen beosztása van a *reichenbachi* reálgimnázium primájának.

Érdekes a *hannoveri* terv, amely szerint a gimnázium és reál-gimnázium öt alsó osztálya egyezik egymással. Ez a terv csak annyiban tér el a frankfurti reformgimnáziumi tervtől, hogy szerinte az U. III-ban a földrajz és az O. III-ban a francia egy óra többlettel szerepel s viszont nem sokban tér el a reálgimnáziumétól sem. Ez eddig a legegészségesebb reformtervezet, amelyben csak az volna kívánatos, hogy a tertiák 10—10 latin órájából 1—1 a természetrajznak adatnék át s ezért kárpótlásul a szekundákban lehetne a latin órákat 1—1-gyel növelni a francia rovására.

A porosz iskolai reformegyesület jelenleg azon működik, hogy lehetőleg *hat évfolyamú közös tagozatot* teremtsen mind a háromféle középiskolában, vagy egyelőre csak a gimnáziumban és reálgimnáziumban. Ezen terv sikerülte pedagógiai, financiai és szociális tekintetéből is nagy jelentőségű volna.

A gyakorlatban lévő reformtanterveken kívül vannak még elég tekintélyes számmal eddig még csak elméletben szereplő reformtervek, tanácsok és gondolatok. Közülük talán a legérdekesebb a *Rethwisché*. Ő azt ajánlaná, hogy a görög a reformgimnáziumban s az angol a reform-reálgimnáziumban csak a felső három osztályban szerepeljen, talán valamivel intenzívebben, több órával mint most. Így el lehetne érní azt, hogy ha volna egy közös háromosztályos alsó tagozat egy idegen nyelvvel, a franciával, egy középső háromosztályos tagozat két idegen nyelvvel, de már két formában ú, m.: a) francia és latinnal (gimnázium, reálgimnázium), b) francia és angollal (reálisk.) s végre volna egy háromosztályos felső tagozat háromféle ágazva ú, m.: a) francia, latin és göröggel (gimn.), b) francia latin és angollal (reálgimn.), c) francia, angol s intenzívebb matematikaié s természettudományi tanítással (főreálisk.) Ez a bi- illetve trifurkációs terv már emlékeztet a legújabb 1902-es francia tantervre.